

HRONIKA — CHRONICLE

11. STARPTAUTISKAIS SEMINĀRS LATVIEŠU RAKSTI UN RAKSTI BALTIJĀ 16.–19. GADSIMTĀ – PĒTNIECĪBAS AKTUALITĀTES UN PROBLĒMAS

2021. gada 15. janvārī Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē notika 11. starptautiskais seminārs „Latviešu raksti un raksti Baltijā 16.–19. gadsimtā — pētniecības aktualitātes un problēmas“. Starpdisciplinārajā seminārā piedalījās pētnieki, kas stāstīja par saviem jaunākajiem atradumiem un pētījumiem. Savus darbus prezentēja zinātnieki, kas pārstāv Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Vācijas, Krievijas un Zviedrijas augstskolas un pētniecības iestādes. Ņemot vērā koronavīrusa pandēmijas laika ierobežojumus, seminārs pirmo reizi notika tiešsaistē. Tādēļ, no vienas puses, bija mazāk iespēju padiskutēt pārtraukumos, taču, no otras puses, tiešsaiste ļāva piedalīties lielākam dalībnieku skaitam — gan kā runātājiem, gan kā klausītājiem. Semināram kopā bija pieslēgušies vairāk nekā 40 dalībnieku.

Seminārā tika nolasīti 12 referāti. Lielākā tematiskā grupa bija veltīta 16. un 17. gadsimta latviešu rakstu problemātikai. **Ernesta Kazakēnaite** (*Kazakēnaite*, Viļņa) referātā „Latviešu tēvreize Sebastiana Minstera kosmogāfijas izdevumos“ sniedza pārskatu par 32 t. s. Hāzentētera tēvreizes teksta publicējumiem Minstera kosmogāfijas vācu, latīņu, franču un itāļu izdevumos (1550–1628) un to savstarpējo saistību.

Everita Andronova (Sanktpēterburga / Rīga) savā referātā „Īsas piezīmes par Georga Dreseļa *Svētu bērnu mācību* (1682)“ ieskicēja laikmeta ainu, aktualizēja jautājumu par Rīgā izdoto J. Brēvera vācu katehismu kā Dreseļa tulkojuma avotu, kā arī īsi raksturoja izdevuma valodu.

Divi referāti bija balstīti topošās „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas“ (<https://tezaurs.lv/lvvv/>) (LVVV) materiālos. **Anta Trumpa** (Rīga) sniedza pārskatu par verbu *baudīt* 16.–17. gs. latviešu tekstos, īpaši uzsverot tā semantisko sazarotību. Konstatēts, ka *baudīt* senākā nozīme, visticamāk, ir ‘pārbaudīt, mēģināt’. No tās atvasinātas vairākas nozīmes: ‘uzdrošināties, iedrošināties’, ‘saprast, izprast’ un vēl līdz mūsdienām lietotā nozīme ‘pagaršot, ēst, dzert’.

Anna Frīdenberga (Rīga) savukārt pievērsās vārdu savienojumiem ar lietvārdu *auss* LVVV materiālos. Daudzi tajos sastopamie frazeoloģismi ir zināmi arī mūsu dienās, tomēr ir arī neparasti, mūsdienu valodai neraksturīgi vārdu savienojumi, kā *skanīga(s) aus(is)*, *skaņas ausis*, *skaļas ausis* ‘laba dzirde, uztvere’, kas, iespējams, radušies ar nozīmes pārnesumu.

Pēteris Vanags (Rīga / Stokholma) referātā „Vēl par tagadnes divdabjiem 17. gs. latviešu rakstos“ aplūkoja tagadnes divdabju ar *-nt-* un *-m-*, it īpaši to nelokāmo formu, lietojumu 16. un 17. gs. avotos, akcentējot atšķirības, kam var būt gan hronoloģiska, gan dialektāla izcelsme.

Visai nozīmīgu tēmu savā referātā „Pārdomas par Fīrekera vārda rakstību“ aktualizēja **Māra Grudule** (Rīga). Saistībā ar vēlmi dot izcilā 17. gs. latviešu dzejnieka un valodnieka Fīrekera vārdu kādai no Tukuma ielām aktuāls kļuvis jautājums — kādā formā rakstīt autora vārdu latviski: *Kristofors*, *Kristofers*, *Kristofs* vai *Kristaps*? Priekšlasījumā tika sniegts ieskats 17. gadsimta avotos, t. sk. paša Fīrekera ierakstā S. Besera piemiņas albumā, un vārda rakstības izmaiņās no 18. līdz 20. gadsimtam. Konsultējoties ar valodniekiem un respektējot paša Fīrekera parakstu *Christophorus Füreckerus*, rasta iespējamā 17. gadsimta nelatinizētā un neīsinātā vārda rakstības forma — vācu valodā: *Christopher*, latviešu valodā: *Kristofers*.

Renāte Silīņa-Piņķe, Sanda Rapa (Rīga) referātā „Zudušo baltisko priekšvārdu meklējumi latviešu uzvārdos un senajos rakstos“ mēģināja padziļināti paraudzīties uz neskaidras cilmes latviešu uzvārdiem ar piedēkļiem *-ān-* un *-ēn-* kā uz potenciālu senāku baltiskas cilmes priekšvārdu avotu. Ar uzvārdu *Beitāns/Beitēns* piemēru tika ilustrēta autoru metodoloģiskā pieeja, meklējot paralēles lietuviešu un prūšu valodā, salīdzinājumam izmantojot 15.–17. gs. antroponīmus un toponīmus. Daudzie refleksi mūsdienu latviešu uzvārdos un vietvārdos nepārprotami liecina par saknes *beit-* klātbūtni latviešu īpašvārdu veidošanā, bet senās latviskās izskaņas *-āns*, *-ēns*, kas rodamas jau 16. gadsimta vidū, liecina par ilgu šā personvārda mūžu mūsu valodā, taču tā cilme, neraugoties uz vairākiem valodnieku mēģinājumiem to etimoloģizēt, joprojām ir neskaidra.

Savukārt igauņu 17.–18. gs. rakstu problemātikā ieskatu sniedza **Silārdš Tots** (*Szilárd Tóth*, Tartu / Narva) ar referātu „Zur Frage der sogenannten „fremden Grapheme“ <c>, <f>, <x>, <y> und <z>, bzw. ihres phonetischen Wertes in den Grammatiken der estnischen Sprache von Stahl (1637), Gutsclaff (1648) und Hupel (1818)“. Referenta galvenais secinājums — ne viss, kas no mūsdienu viedokļa ir „svešs“, tāds ir bijis arī 17. gs., ņemot vērā arī fonētiskās atšķirības starp dienvidigauņu un ziemeļigauņu valodu.

To, ka 17. gs. Baltijā rakstīja ne tikai vietējās valodās, bet arī citās, tostarp pat grieķu valodā, savā referātā „17. gs. okazionālās dzejas paraugs: grieķu teksta formas un satura oriģinalitāte (no LU Akadēmiskās bibliotēkas retumiem)“ parādīja **Ilze Rūmniece** (Rīga). LU AB glabājas kāds interesants un oriģināls dzejojums, kas veidots kā akrostihs, izmantojot heksametra

pantmēru. Tas liecina par tā autora vidzemnieka Martina Frankes labām grieķu valodas un dzejas zināšanām.

18.–19. gs. tematikai bija veltīti divu lietuviešu valodnieču referāti. **Jolanta Gelumbeckaite** (*Gelumbeckaitė*, Frankfurte) iepazīstināja ar Frankfurtes Universitātē izveidoto lietuviešu dzejnieka Kristijona Donelaiša (1714–1780) valodas korpusu, kā arī plašajām meklēšanas iespējām tajā.

Savukārt **Vilma Zubaitiene** (*Zubaitienė*, Viļņa) aplūkoja lietuviešu vēsturnieka, literāta un valodnieka Simona Daukanta (1793–1864) piezīmes par Mazās Lietuvas lietuviešu leksiku, kuras pamatā ir K. Milkus (1800) un G. F. Neselmaņa (1851) vārdnīcas, kā arī daži citi materiāli.

Semināru noslēdza referāts „Paralēlformas 1817. gada gramatikā rokrakstā *Sposoby Pisania y Mówienia*: normatīvais aspekts“, ko nolasīja **Lidija Leikuma** (Rīga). Professore analizēja interesanto latgaliešu gramatikas manuskriptu, kas atšķirībā no 19. gs. sākumā un vidū iespējamiem sniedz daudz plašāku un bagātāku ieskatu runātajā valodā, minot daudzas paralēlformas, kas daļēji saglabājušās arī līdz mūsdienām.

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv